

Вікторія Ковпак,

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

Запорізький національний університет

Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0001-9461-0536

Ілля Назаренко,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальність 061 Журналістика

Запорізький національний університет

Запоріжжя, Україна

СПЕЦПРОЄКТИ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ПРО МИНУЛЕ ТА СУЧАСНЕ УКРАЇНИ «ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ»: ПОСТКОЛОНІАЛЬНА МОДАЛЬНІСТЬ

Термін «постколоніальний» лишається концептуально суперечливим, позаяк не має узгодженого змісту в гуманітарному дискурсі. Адекватнішим вважається його тлумачення не лише в хронологічному, а й у теоретичному вимірі – як критична позиція, що водночас і протистоїть колоніальному впливу, і трансформує колоніальний спадок. Як засвідчує М. Волошин, *антиколоніальний дискурс* спрямований на заперечення імперської моделі через підкреслення національної самобутності, *постколоніальний же підхід* прагне переосмислення колоніального досвіду шляхом плюралістичного, інтерпретативного погляду, який не уникає амбівалентностей і тіней спільного минулого [1]. За його науковими спостереженнями, у межах постколоніальних студій виокремлюються три напрями: метатеоретичні розвідки щодо самого поняття постколоніальності, деконструктивні аналізи колоніальних дискурсів та емпіричні дослідження конкретних культур, відкриває перспективу деколоніального аналізу України в контексті переосмислення імперських наративів російської імперії, Радянського союзу та РФ [1]. «А загалом одним із центральних понять постколоніальних студій стає *постколоніальна модальність*, що означає дискурсивний спротив колоніальній владі» [3, с. 7], який актуалізувався в умовах російсько-української війни.

Постколоніальна модальність дедалі частіше виступає аналітичною оптикою для медіапроектів, що репрезентують національну ідентичність та деконструють імперські наративи; стає не лише аналітичним, а й етико-політичним інструментом медіа. Так, мультимедійна онлайн-платформа про минуле та сучасне України «Локальна історія», що має власний сайт, друкований журнал, аудіо- та відеопродакшн, демонструє це через деколонізаційні наративи,

що спрямовані на збереження історичної пам'яті. Онлайн-платформа «Локальна історія» постала наприкінці 2013 року як науково-дослідницька ініціатива, спрямована на збереження усної історичної пам'яті, зокрема шляхом фіксації свідчень очевидців ключових подій українського XX століття. Першими проєктами стали документальні фільми «Золотий вересень» (про радянську окупацію 1939 р.) та «Срібна земля» (про Карпатську Україну), а також двочастинний цикл «Хроніки УПА». Особливістю проєкту є опора на особисті спогади, фото та документи з родинних архівів. У межах ініціативи було записано свідчення понад 5000 респондентів та оцифровано понад 40 000 архівних одиниць. У 2022 році команда платформи створила окремий сайт «Жива історія», що акумулює ці свідчення у відкритому доступі, сприяючи демократизації історичного знання [2]. Головний редактор однойменного журналу В. Ляска засвідчує: «Для наших ворогів історія має важливе значення, її використовують у пропаганді. Місія «Локальної історії» в тому, аби додатково обґрунтовувати українську ідентичність, яка формувалась, формується та ще формуватиметься» [2]. В інтерв'ю виданню «Медіамейкер» він зауважив на необхідності надання «помітнішого голосу професійним історикам, щоб транслювати їхню науково підтверджену працю широкому загалу» [2], адже натомість зростає популярність блогерів, які лише сенсаційно і нефахово розповідають про історію.

У даній розвідці звернемо увагу на концептуальну проблематику *спецпроєктів «Локальної історії»* [4], що формують антиколоніальний стратегічний дискурс історичної пам'яті.

1. Деконструкція імперських та радянських наративів

Багато проєктів прямо спрямовані на викриття злочинів колоніальних режимів та фальсифікацій історії:

«Сандармох. Незабуті імена» (про п'ятьох яскравих постатей свого покоління, розстріляних у Сандармосі, та їхній вклад в українську справу) та «Кривавий червень. Масові розстріли у тюрмах НКВС» (про епізоди західноукраїнської трагедії у Львові, Дубні, в урочищах Саліна біля Добромиля та Дем'янів Лаз неподалік Івано-Франківська: «у перші дні радянсько-німецької війни енкаведисти розстріляли у тюрмах заходу України понад 20 тисяч в'язнів. Страчували людей, яких таврували як найнебезпечніших злочинців, – політичних активістів, “контрреволюціонерів”, націоналістів. Коли радянські сили відійшли із західноукраїнських міст, люди побачили на тюремних подвір'ях гори трупів») докладно висвітлюють жахливі сторінки радянських репресій, розстрілів та нищення української інтелігенції. Вони повертають імена жертвам, протиставляючи радянській пропаганді правду про геноцид та терор.

«Дисиденти. Історії політв'язнів радянського режиму» (про українських дисидентів в умовах радянського тоталітаризму: В. Овсієнка, М. Джемілева, М. Якубівського, С. Хмару, М. Мариновича, М. Матусевича) демонструє опір українського суспільства тоталітарній системі, показуючи героїзм тих, хто боровся за свободу та незалежність, тим самим руйнуючи міф про «єдиний радянський народ» та «добровільне» приєднання.

«Депортації» (про українців Закерзоння у жанрі нон-фікшн; про депортацію українців з Польщі у 1944–1946 рр) розповідають про примусові виселення українців, що є одним з найжорстокіших проявів колоніальної політики, спрямованої на зміну етнічного складу територій та знищення ідентичності.

2. Відновлення та утвердження української ідентичності та суб'єктності

Проекти «Локальної історії» активно працюють над поверненням українцям відчуття власної історії, культури та державності:

«Атлас. Українці на мапах» (де життєписи відомих українців відображені на інтерактивних мапах), «Світло Справедливості» (про однойменну Премію за моральне, духовне та етичне лідерство для українців та українок) утверджують внесок видатних українців у світову цивілізацію, протидіючи наративам про «малоросійськість» та вторинність.

«Українська повстанська армія. Хроніка боротьби» («про боротьбу, у якій брали участь вояки УПА – боротьбу за свободу – супроти того ж ворога – російського імперіалізму») висвітлює збройну боротьбу українців за свою незалежність проти імперського ворога, що є прямим актом утвердження власної державності та волі до свободи.

«У пошуках князя Ярослава Осмомисла» (дискусії про автентичність поховання одного з наймогутніших князів Ярослава Осмомисла, володаря Галицького князівства у 1153–1187 роках, кістки якого півстоліття вважали втраченими і, вірогідно, відшукали у Львові вже після відновлення Незалежності України) та «Лесині маршрути» (інтерактивна мапа місцями життя і творчості Лесі Українки до 150-річчя з дня народження письменниці), «Фінська подорож Олександра Богомазова» («про видатного авангардиста, хто за кордоном має чітко асоціюватися з Україною, чиї роботи є у нью-йоркських музеях Гугенгайма і МоМ, а на аукціоні Sotheby's за його картини викладають сотні тисяч доларів... Єдина закордонна подорож художника – поїздка до Фінляндії...мапа вперше відтворює подорож й ідентифіковує локації, зображені на фінських картинах Богомазова») звертаються до давніх коренів української державності та культури, підкреслюючи безперервність історичної традиції та велич українських діячів.

«*Різдвяний співаник з “Курбасами”*» (історії та тексти 12 знакових для українців різдвяних пісень), «*Крафтове Різдво*» (традиції – страви, обереги, колядки, Вертеп, прикраси, дата – українського Різдва) акцентують на унікальних українських традиціях та звичаях, що є важливою складовою культурної самобутності й відмінності від колоніальних впливів.

«*Вага гонору: незникомий світ березівської шляхти*» (про жителів чотирьох сіл у Косівському районі Івано-Франківської області, об'єднані назвою «Березів»: «Своє походження березуни виводять із привілейованого шляхетського стану. У Березовах проживають нащадки дрібної української шляхти, які добре знають, чиї вони онуки й пишаються тим, ким були їхні діди») досліджує унікальні регіональні ідентичності та соціальні прошарки, що свідчить про внутрішнє багатство українського суспільства, не зведене до спрощених імперських стереотипів.

3. Рефлексія сучасної боротьби крізь призму історії

Деякі проєкти проводять паралелі між історичними подіями та сучасним протистоянням російській агресії, посилюючи розуміння безперервності боротьби за незалежність:

«*Діалоги. Люди культури у війні*» («серія інтерв'ю з митцями, які волонтерять або мають досвід військової служби, у знакових для них місцях Львова, ...розмови з представниками міських ініціатив та інституцій, що активно реагують на виклики воєнного стану») демонструють сучасну культурну відповідь на війну, показуючи активну позицію митців та їхній внесок у спротив. Проєкти про радянські репресії та УПА (як «Українська повстанська армія. Хроніка боротьби») дають глибше розуміння того, що сучасна війна є продовженням багатовікового протистояння з тим самим імперським ворогом. «*Пам'яті двадцяти. Історія одного розстрілу*» (про розстріл німцями жителів Гопчиці в полі за станцією «Рось» у 1943 році) демонструє наполегливість дослідника, який зберіг пам'ять одного воєнного злочину – розстрілу заручників у Гопчиці, склав точний перелік постраждалих, і тим самим мотивує в умовах російсько-української війни архівувати та документувати злочини окупаційних російських воєнних.

4. Багатоманітність та самобутність локальних українських світів

«*Карпати. Місяця сили*» (знайомство із локаціями, що на вершинах чи в западинах Карпат. «Ви пройдете тими стежками, якими ходили мандрівники та дослідники, а відтак захоплено описували цей край у своїх працях»); «*Львів 1921. Як жило місто і його мешканці 100 років тому*»; «*Кримінальні історії цісарського Львова*» (дев'ять кримінальних історій Львова межі XIX–XX століть, що збереглися в часописах) [4].

На прикладі спецпроєкту *«Діалоги. Люди культури у війні»* про сучасні рефлексії митців у російсько-українській війні як елементі антиколоніального культурного опору виокремимо основні наративи та ключові меседжі [5].

Наратив: Культура у викликах війни та активна громадянська позиція митців.

Цей наратив розкривається через історії Степана Бурбана («Все склалося в пазл: і музика, і відновлення, і допомога ЗСУ»), який поєднує творчість з підтримкою ЗСУ, або Олеся Дзиндри («Волонтерство – це шанс собі») та Софії Козлової («Не можу покинути волонтерської діяльності, бо знаю: я потрібна»), які активно займаються волонтерством. Фраза Сергія Федорчука («Просто бути музикантом нині – замало») прямо підкреслює необхідність активної позиції митця в умовах війни.

Наратив: Львів як місто культурного спротиву у контексті синергії культури й суспільства в умова війни.

Ключовий меседж: Незламність та активність української культури як форма опору.

Цей меседж ілюструють слова Галини Крук («Пояснення і поборення російських наративів – те, у чому я тепер найефективніша»), яка використовує свій інтелектуальний та культурний потенціал для інформаційного спротиву. Меседж Олексія Кравчука («Захисники вміють умирати заради держави, а нам треба навчитися жити заради неї») полягає у заклику до активного будівництва заради держави.

Ключовий меседж: Особисті історії як свідчення епохи та інструмент переосмислення.

Проєкт яскраво демонструє це через рефлексії учасників. Наприклад, Тетяна Пилипець зізнається: «Мені соромно, що знала про Відень і Краків більше, ніж про Донецьк і Бахмут», що відображає процес переоцінки цінностей та фокусу на власній історії та поглибленні національної ідентифікації. Василь Рожко наголошує: «Наша велика ціль, щоб нас об'єднувала наша спадщина, а не лише ненависть до ворога», що вказує на важливість консолідації через культурне надбання. Юрко Вовкогон підкреслює: «Пам'ятати із вдячністю – шлях відчувати речі тендітніше», що говорить про цінність збереження пам'яті. Андрій Салюк застерігає: «Найстрашніше для майбутнього – байдужість сьогодні», акцентуючи на необхідності активної позиції.

Ключовий меседж: Віра у майбутнє та трансформація українського суспільства.

Цей меседж простежується у словах Іоланти Пришляк («Я б хотіла заснути – і прокинутись у державі, де кожен працює для неї»), що виражає

прагнення до спільної праці над відбудовою. Співзасновники творчої майстерні «Аграфка» зауважують: «Сучасна українська книжка має бути маркером часу», підкреслюючи роль культури у фіксації та осмисленні сучасності для майбутніх поколінь.

Спецпроекти медіа «Локальна історія» відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні антиколоніального дискурсу історичної пам'яті в Україні. Їхня цінність полягає в системному й багатогранному підході до переосмислення минулого, викриття імперських та радянських міфів, а також у мультимедійному – візуально-нарративному, у нон-фікшн-форматі – репрезентації цікавих історій неспотвореного правдивого метанаративу. Вони виконують критично важливу функцію в антиколоніальному дискурсі, надаючи інструменти для переосмислення, відновлення та утвердження української історичної пам'яті, ідентичності та суб'єктності в умовах триваючого протистояння з російським імперіалізмом.

Список використаної літератури та джерел

1. Волошин М. Постколоніальна критика і теорія. *Vpered.wordpress*. 08.10.2009. URL: <https://vpered.wordpress.com/2009/10/08/pavlyshyn-postcolonial-criticism-and-theory/> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Лаврів М. Як «Локальна історія» популяризує наше минуле й нагадує про важливість історії в непевні часи. *Медіамейкер*. 15 листопада 2024. URL: <https://mediamaker.me/u-nepevni-chasy-istoriya-vyyavylasya-duzhe-vazhlyvoyu-yak-lokalna-istoriya-populyaryzuye-nashe-mynule-2613/> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Постколоніалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурис, 2014. 336 с. URL: <https://uamoderna.com/images/biblioteka/Postcolonialism.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Спецпроекти. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/spetsproekty/> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Діалоги. Люди культури у війні. 26 лютого 2024. Спецпроекти. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/spetsproekty/dialogi-liudi-kulturi-u-viini/> (дата звернення: 20.05.2025).